

Parti-Devlet-Gençlik İlişkisi Ekseninde Tek Parti Döneminde CHP'nin Taşra Örgütlerinin Gençlik ve Spor Çalışmaları

Tülay Aydın*

Giriş

Modern devletler ve gençlik ilişkileri karşılıklı bir ihtiyaç dürtüsü ile ancak daha ziyade gençliğin yönlendirilebilme ve belirli ülkülerle donatılabilme potansiyeli üzerine kurgulanmıştır. Modern devletlerin totaliter, otoriter ya da demokratik kimlikleri fark etmeksizin gençliğin dinamik ve işlemeye elverişli yapısı nedeniyle devlet ve gençlik arasında güçlü bir etkileşim ortaya çıkmaktadır. Genç kesimin modern devletin amaçlarına iştirak edebilmesi ve bu amaçları sürekli hale getirebilme yeteneği ve aynı zamanda yaş olarak içinde bulundukları arayış ve fikri adanmışlık evresi özellikle ideolojik yönü baskın olan devletler için önemli bir taban oluşturmaktadır. Bunun için etkin bir ideoloji veya doktrin, bu ideolojiyi aktarabilecek aygıtlar ve işlenmeye ve işlemeye hazır konsantre bir ekibin varlığı gereklidir.

Devletin çocuklar, kadınlar ve gençler gibi ötelenmiş grupları da kapsam alanına alarak büyüme ve gelişme arzusu onları bazı toplumsal ve siyasal amaçların merkezine oturtmaktadır. Bu noktada Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak nitelediği ve birçok alan üzerinde kurgulanan yapılar ve bu alanlar aracılığıyla değişim ve dönüşüm sağlanmaya çalışılmaktadır. Din, eğitim, aile, sendikalar gibi toplumu kanalize etme yöntemleri ile devlet varlığını ve amacını ortaya koymaktadır. Eğitimin bu aygıtlar içindeki vazgeçilmez yeri onu devletin ideolojisini dikte etmek, kontrol etmek, baskılamak gibi misyonları içinde meşruiyet aracı olarak kullanılmasına sebep olmaktadır. Kültürel aygıtlar içinde ele alınan sanat, edebiyat, spor gibi alanlar ise devletin hegemonyasını ve etkinliğini bizzat gençler üzerinde kurgulamak

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Kahramanmaraş/TÜRKİYE, tlyaydn05@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0308-1240> DOI: 10.37879/978-975-17-6294-8.2025.1165

üzere kullandığı temel aygıtlar olmuştur¹. Bilhassa tek partili yönetimlerde gençlik-eğitim-devlet ilişkisi daha radikal bir düzlemde ve daha yoğunlaşmış bir perspektifle ele alınmaktadır. Çoğu zaman partinin yan örgütü olarak faaliyet gösteren gençlik birimleri spor ve beden terbiyesi ile diri, hazır ve amade hale getirilmektedir. Almanya, İtalya gibi tek partili yönetimler altında en iyi örnekleri görülen gençlik-parti-devlet ilişkisi yoğun bir uygulama olmuştur. Spor ve beden terbiyesi ile militarist ve milliyetçi temalı yan örgütlerin gençler üzerine odaklanması onları amade bir yurttaş olarak yetiştirilmesi amacını devletin odağına koymuştur. Böylece devletin arzu ettiği bilinçli, itaatkâr ve zinde gençlik metaforu güçlü bir ulus ve devlet yaratımına hizmet eder hale getirilmiştir.

1923 yılında temelleri atılan ulus devletin ana varsayımları başta kadınlar ve gençler olmak üzere toplumun tüm unsurları üzerinde uygulanmak amacıyla harekete geçirilmiştir. Proje doktriner veya ideolojik bir nitelik taşımaktan ziyade batı karşısında 200 yıllık bir geç kalmışlığı telafi etme amacı güden ve bunun için genç ve dinamik nesilleri, Atatürk'ün deyişiyle zeki, çevik ve ahlaklı bir gençliği hedef alan ulusal bir plan niteliğindedir. Tek parti döneminin önce hukuki zeminde çizilen sonra eğitim ve sosyo-kültürel alanlarda uygulamaya konulan programının birincil önceliğini kadınlar ve gençler oluştururken ilk uygulayıcıları ise tek partili yönetim pratiğine uygun olarak ülkenin her yanında yaygınlık gösteren parti örgütleri olmuştur. CHP'nin parti örgütleri partinin genel toplumsal dönüşüm hedefleri doğrultusunda çalışmalar yapmak, eksikleri belirlemek ve bu eksikleri gidermek konusunda birincil konumda yer almaktaydı. Bu süreçte spor devletin ve partinin ulusal birliği sağlamak, sağlıklı ve üretken gençler yetiştirmek amacıyla kullandığı bir alan haline getirilmiştir². Çalışmada gençliğin beden terbiyesi ve spor eşliğinde dinamik güçlü ve atılgan hale getirilmesinde yerel örgütlerle işbirliği içinde çalışan parti örgütlerinin CHP'nin dinamik gençlik hedefine ne oranda yanıt veren çalışmalar yaptığı ya da yapabildiği, örgütlerin halk ve gençlik ile temasının nasıl olduğu, gençliğin parti çalışmalarına ve bu doğrultuda hizmet veren halkevleri, gençlik kolları ve spor kurumları gibi yapılara ne kadar rağbet gösterdiği, parti örgütlerinin gençliğin spor çalışmaları için teknik donanım durumu üzerinde yeterince kontrol gücü olup olmadığı

1 Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 33-34.

2 Betül Yazar, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Modern Sporun Kuruluşu", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 2014, s. 307.

ve dönemin ekonomik koşullarının spor faaliyetlerini nasıl etkilediği gibi temel sorular yanıtlanmaktadır.

1. Tek Parti Döneminde Parti-Devlet-Gençlik İlişkisi

Tek parti döneminde ülkede güçlü bir şekilde izleri görülen ve Kemalizm olarak nitelenen fikri yapısı etkisinde bir süre devlet, partinin temel aygıtı haline getirilmiştir. Bu doğrultuda bilhassa 1936 yılında alınan kararla parti ve devlet bütünleşmesinin sağlanması ortak bir ide etrafında tüm kanalları ile seferber edilen toplum ve devlet gerçeğini ortaya koymuştur. Bu yıllarda şüphesiz partinin gençlikle ilişkisi devletin gençlikle ilişkisi ile paralel ilerlemiş ve spor ise yukardan aşağı doğru yapılan müdahalenin toplumsal ve doğrudan boyutunu oluşturmuştur. Devletin spor ile ilişkisi ve sporu bir nevi araçsallaştırarak gençliği dönüştürme amaçları esası askeri olmak üzere bedeninin geliştirilmesi hedefini gütmüştür. Bu amaca ek olarak sağlık politikaları ve propaganda aracı olarak da sporun kullanımı sıklıkla rastlanan hedefler içerisinde yer almıştır³. Bu amaçların belirlenmesinde Türkiye’de tek partili yılların sonuna denk gelen güçlü Alman Nazi yönetimi, İtalyan faşist sistemi ve Sovyet etkisini göz ardı etmek mümkün görünmemektedir. Bilhassa Alman Nazi yönetiminde gençliğin devletin agresif dış politika amacına yönelik olarak hazırlığa koşulması tek parti yönetimlerine bir örnek teşkil etmişse de iki uygulama arasında bariz farklılıklar bulunmaktaydı. Alman yönetiminde spor askeri amaçlar ve saldırgan niyetlerle bir savaşa hazırlık amacı olarak gençleri zinde kılmak için kullanılmıştır. Buna karşın Türkiye’de tek parti idaresinde gençliğin daha ziyade statükocu bir dış politikaya yönelik olarak savunmacı ve müdafaa merkezli yetiştirilmesi istenmiştir⁴. Bu noktada yeni kurulan cumhuriyetin hedefleri doğrultusunda tek partili yönetimin esas amacı sivil değil militan yurttaş yetiştirmek olmuştur. Bu yurttaş milliyetçi, hak ve vazifelerini bilen aynı zamanda sürekli bir tehdit ve tehlike kaygısı içinde teyakkuז durumunu sabitleyen bir yalıtım içinde var olmaktadır⁵. Atatürk’ün Tarsus’ta gençlerle yaptığı konuşmadaki aşağıya alınan ifadeleri de gençlikten beklentilerinin tonunun otoriter olduğunu gösteren bir durum ortaya koymaktadır:

“Sayın gençler, hayat mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı hayatta yalnız iki şey vardır: galip olmak, mağlup olmak. Size, Türk gençliğine terk edip bı-

3 Ali Emrah Tokathoğlu, “Cumhuriyet Modernleşmesinde Devletin Spor Üzerinden Bedene Bakışı ve Spor Politikaları”, *JATSS*, C 3/S. 2, 2021, s. 129.

4 Tokathoğlu, agm., s. 137.

5 Murat Katoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür ve Sanat”, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, Ankara 1989, s. 473.

raktığımız vicdani emanet, yalnız ve daima galip olmaktır ve eminim daima galip olacaksınız. Milletin yükselme neden ve şartları için yapılacak şeylerde, atılacak adımlarda kesinlikle tereddüt etmeyin. Milleti o yükselme noktasına götürmek için dikilecek engellere hep birlikte mâni olacağız. Bunun için beyinlerinize, irfanlarınıza, bilgilerinize, gerekirse bileklerinize, pazılarınıza, bacaklarınıza müracaat edecek, fakat neticede mutlaka ve mutlaka o gayeye varacağız ⁶.”

Tek partili yönetimlerin en önemli amaçlarından biri de toplumun farklı kesimlerine yayılarak meşruiyet sorunsalına bir çözüm önermek ve bunu haklı kılacak amaçlar ortaya koymaktır. Özellikle toplumun kenarda kalmış, ötelenmiş, marjinal olarak addedilen kadınlar, çocuklar, gençler gibi kesimleri bu yönetimlerin hedefi haline gelmiş ve böylece ideleri etrafında örgütlenecek önemli bir ham ekip bulunmuş olacaktır. Bu sebeple tek partili idareler gençlik, kadın teşkilatları gibi kollar aracılığıyla bu varlık ve meşruiyet alanını ülke geneline yaymak istemişlerdir. Keza bu kanallar ile partiler bir yandan yeni ekipler, kadrolar devşirirken diğer yandan idealize bir toplum yaratmayı hedeflemektedir. CHP idaresinde ilk olarak 1931 CHF Nizamnamesinde partide gençlere yer verilmiş ve hatta gençlerin partinin doğal üyesi sayıldığı konusunda bir madde yer almıştır. Nizamnamenin altıncı maddesine göre “fırka henüz siyasi meşguliyet çağına gelmemiş olan bütün Türk gençlerini fırkanın tabii namzedi sayar” demek yoluyla gençleri doğal üye kabul etmiştir⁷. Böylece doğal üye sayılan gençlerin parti ile teması her an canlı tutulmaya çalışılmıştır. 1935 ve sonrasında partinin daha ideolojik bir kimlik içine girmesi ve kendisini bütün toplum kesimlerine anlatma isteğinin canlanması gençlik konusunun daha fazla masaya yatırılmasına sebep olmuştur. Keza 1935 CHP Programında da gençlerle ilgili geniş bir madde de şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Türk gençliği onu temiz bir ahlak, yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacaktır. Bütün Türk gençliğine şevk ve sıhhatlerini nefse ulusa inanlarını besleyecek beden eğitimi verilecek ve gençlik devrimi ve bütün erginlik şartları ile yurdu korumayı en üstün ödev tanıyan ve onları bu ödev uğrunda bütün varlıklarını vermeye hazır tutan bir düşünüş ile yetiştirilecektir.

Bu ana eğitimin tam sonuç vermesi için Türk gençliğinin bir yandan düşün-

6 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c. 15, 1923, Kaynak yayınları, Ankara 2005, s. 229.

7 CHF Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara 1931, s. 3.

me, karar verme ve girişim alma gibi yüksek başarımlı kuvvetleri geliştirilecek ve öte yandan gençlik onu her zorlu işin başarılmasında tek unsur olan sıkı disiplinin etkisi altında çalıştırılacaktır.

Türkiye’de spor örgütü de bu esaslara göre düzenlenecek ve yürütülecektir. Yapılacak gençlik örgütünün; üniversite, okullar ve enstitüler, halkevleri, toplu işçi kullanan fabrika ve kurumlarla yukardaki gayelere göre iş ve yönet birlikleri düzenlenecektir.

Yurda beden ve devrim eğitimi ile spor işlerinde biteviyelik göz önünde tutulacaktır. Okullarda, devlet kurumlarında ve özel kurum ve fabrikalarda bulunanlar yaşlarına göre beden eğitimi yükümü altına alınacaktır. Spor ve beden eğitimi için lüzumu olan alan ve kurumlar meydana getirilecektir. Spor alanları için özel yönetgeler ve şarhlar ilgilendirilecektir⁸.”

1935 parti programında gençlerin dönüştürülmesi istenen asıl kesim olduğu açıkça ve bir plan dâhilinde açıklanmış olsa da gençlerle ilgili partiden bağımsız olarak varlık gösteren çeşitli spor kurumları zaten mevcuttu. Altınordu, Fenerbahçe, Süleymaniye, Beşiktaş, Üsküdar, Galatasaray, Beylerbeyi, Union ve Haliç kulüplerinin bir araya gelmesi ile başlayan süreç sonunda 1922 yılında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kurulmuştu⁹. Milli Mücadeleden Cumhuriyete geçiş sürecinde Türklük vurgusu öne çıkan bir yapı olarak dikkat çeken TİCİ’nin bir süre sonra yeni cumhuriyetin ihtiyaçlarına cevap veremediği ve yarı özerk yapısıyla kulüplerce idare edilen bir kurum olması nedeniyle daha teşekküllü ve devlet idaresinde bir değişime uğraması zarurieti doğmuştu¹⁰. Cemiyet 1936 yılında aldığı bir kararla CHP’ye bağlanmak üzere adım atmış ve adı Türk Spor Kurumu olarak değiştirilmişti. Türk Spor Kurumu 18 Nisan 1936 tarihli başvurusu ile CHP’ye bağlılık dilekçesi sunarak partinin bir unsuru haline gelmiştir. Parti yazısında Türk Spor Kurumunun partiye bağlanışını şu şekilde açıklamıştır: “Türk sporcusu zaten Kemalizm’in öz çocuğu ve onun ayrılmaz bir parçası idi. Bu karar hiçbir şey değiştirmiş değildir. Ancak onun zaten mevcut olan bağlılığı formalite ve hukuk bakımından tamamlanmıştır¹¹.” Bu karara göre Türk Spor

8 C.H.P. Programı, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 41-43.

9 A. Faik İmamoğlu, “Türkiye’de Sporun Yönetsel Yapısı İçinde Spor Federasyonları”, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, C XVI/S. 2, 2011, s. 7.

10 Mert Kerem Zelyurt, “Türk Modernleşmesinde Spor: Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet’e”, *Turkish Studies*, C 8/S. 12, 2013, s. 1473.

11 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 49.1.0.0.3-13-16, 1936, s. 1-3.

Kurumunun bölgelerdeki yönetimi merkez tarafından atama ile belirlenecektir. Bunun için örgütlerden başkanlığa getirilebilecek evsafda spor bilgisi ve spora ilgisi olan, partili ve parti prensiplerini benimsemiş iyi ahlak, inkılapçılık ve canlılık gibi vasıflara sahip gençlerin partiye bildirilmesi istenmiştir¹². Bununla birlikte Türk Spor Kurumu sporda devlet-parti kurumsallığının sağlandığı bir düzen oluşturulmasına büyük katkı sağlamış olmakla beraber kısa süre sonra hem bu kararın yanlışlığı hem de kurumda meydana gelen şahsi rekabetler ve bazı olumsuzluklar kurumun partiden kopuşunu hızlandırmıştır¹³. Esasen kurum aracılığıyla ülkede ve parti örgütlerinde spor ve gençlik adına önemli iyileşmeler sağlanmış ve birçok uzman yurtdışından getirilmek yoluyla bir spor politikası oluşturulması yönünde ciddi çaba sarf edilmiştir¹⁴. 1936 yılında yapılan CHP güdümündeki Spor Kongresi de spor ve gençlik üzerinde fazlasıyla etkiler bırakmış ve sporun daha disipline daha organize bir faaliyet haline getirilmesi kararları alınarak uygulamaya sokmuştur. Kongrede belediyeler, mahalli idareler de dâhil olmak üzere bütünsel bir çalışma ile spor açısından gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Her şehirde kasabada hatta köyde spor teşkilatı kurulması ve yine bu minvalde 52. madde ile partinin yönetimine verilen spor için bütün aygıtları ile harekete geçmesi ve vilayetler ile parti arasındaki nizamsızlıkların ortadan kaldırılması istenmiştir¹⁵.

Parti devlet bütünlüğünün spor konusunda da ortaya çıkardığı olumsuzluklar karşısında sporun parti içi rekabet ortamından kurtarılarak yeniden devlete ait olması zarurietiyi doğmuştur. Bu noktada 1938 yılında Beden Terbiyesi Kanunu çıkarılmış ve bu kanun uyarınca Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü kurulmuş ve spor üzerindeki parti hâkimiyeti el değiştirmiştir¹⁶. Beden Terbiyesi Kanunu uyarınca parti örgütleri yine gençlik ve spor işleri ile ilgili olmak ve en azından ilişkiyi genişletmek gibi bir misyona sahip olmaya devam etmiştir. 17 Şubat 1938 tarihli parti merkezinden il teşkilatlarına

12 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 49.1.0.0.3-13-16, 1936, s. 1-3.

13 Rıza Sümer, *Sporda Demokrasi: Türkiye’de Spor Federasyonlarının Tarihsel Gelişimi*, Şafak Matbaacılık, Ankara 1990, s. 199.

14 Ali Emrah Tokatlıoğlu, “Türkiye Sporunda Erken Devletçilik ve Carl Diem”, *14. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 2016, s. 409.

15 Metin Kılıç, “Tek Partili Dönemde Türkiye’de Modern Sporun Teşekkülü”, *Tarih Okulu*, S. XIV, 2013, s. 37-38.

16 Nedim Sarıgül, “Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/beden-terbiyesi-genel-mudurlugu/> Erişim Tarihi: 24.02.2024.

gönderilen tebligatta parti ve hükümet birlikteliği kapsamındaki ilişkiyi daha da genişletmek ve etkili hale getirmek için Genyönkurul'un çalışma tarzında ve partideki iş bölümünde değişiklik ve yenilik yapıldığı belirtilmiştir. Buna göre parti genel merkezinde çeşitli konularda çalışmalar yapmak üzere kurulan bürolardan biri de IV.Büro adıyla Rahmi Apak yönetiminde Spor ve Gençlik Bürosu oluşturulmuştur. Büronun amaçları ise aynı tebligatta şöyle belirlenmiştir: "Gençlik örgütünü yapmak ve işletmek, yurdun her mevzudaki spor işlerini planlamak, tesis tevsi ve kontrol etmek ve bilhassa güreş binicilik, avcılık, atıcılık, cirit gibi ananevi ve milli sporların inkişaf ve revacını temine etmek, alanlar, salonlar vücuda getirmek; bütün vatandaşları kapsayan bir beden terbiyesi teşkilat ve faaliyeti vücuda getirmek, bu husustaki neşriyatı takip ve tanzim etmek¹⁷." Bu amaca yönelik olarak parti birçok ildeki gençlik ve spor kurumlarının, partinin prensipleri etrafında çalışmasını istemiştir¹⁸. 3 Mart 1938 tarihli parti örgütlerine gönderilen başka bir yazıda ise Halkevlerinin spor çalışmaları ile ilgili bilgi istenmiş, en çok hangi spor dalının tercih edildiği ve ulusal sporları teşvik için hangi tedbirlerin alındığı sorularına yer verilmiştir¹⁹. VI. Büronun temel görev alanına giren Halkevleri teşkilatının gençlik ve spor konusundaki çalışmaları bilhassa parti-devlet bütünleşmesi kapsamında daha fazla önemsenmiştir. Halkevlerinde spor kolu oluşturulması arzu edilmiş ve bundan sonra parti teşkilatlarının gençlik ve spor çalışmalarında halkevleri başat bir rol almaya başlamıştır. VI. Büronun temel misyonu ise şöyle ifade edilmiştir:

"Fırka programının Umumi İdare Heyeti Kararnamesi'nin VI. büroya ayırdığı vazifelerden-cumhuriyetçilik, halkçılık, inkılapçılık, devletçilik, laiklik gibi- bir kısmı münhasıran mefküredir. Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi vatandaşlar yetiştirmek, milli seciyeyi Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarmak, güzel sanatları yükseltmek, milli kültürü ve ilmi hareketleri kuvvetlendirmek gibi diğer bir kısmı da hem gaye hem de daha evvel sayılan temel ve ana prensiplerin hâkimiyeti ve ebedileşmesi için vasıtaadır. Bunların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği iki yüz yılı cesur, atılgan ve yorulmaz hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeyi, Türkün tabii meziyet ve kabiliyetleri ile mütenasip şeref mevkini istirdat edebilmeyi istihdaf eyler. Bunda muvaffakiyetin birinci yolu ve baş şartı canlı

17 *CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi İkinci kanun 1938'den 30 Haziran 1938'e kadar*, Ulus Basımevi, Ankara 1938, s. 16-19.

18 *BCA*, 490.1.00.675.282.1, 1940, s. 100.

19 *CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi İkinci kanun 1938'den 30 Haziran 1938'e kadar*, s. 62-63.

kudretli faziletli vazife saygısını ve memleket aşkını iman etmiş vatandaşlar yetiştirmektedir²⁰.”

Böylece IV. ve VI. Bürolar özelinde gençliğin yetiştirilmesi konusunda hem amaç hem yöntem olarak partinin dahli ve çalışması özellikle istenmiştir. 1943 yılında ilan edilen CHP programı ise parti devlet ayrışmasından sonra da partinin gençlik ve spor faaliyetlerini ne kadar önemseydiğini ortaya koymaktadır. Bu yıllardaki savaş ortamının da bu kararları etkilediği aşikârdır. 1943 yılı programında da spor ve gençlik ilişkisi detaylı bir şekilde açıklanarak konunun devletin en önemli meselelerinden biri haline geldiği mevcut dünya düzeni gerekçesiyle açıklanmıştır²¹.

Tek parti döneminde gerek Atatürk'ün gençlik ve spora yakın ilgi ve alakası gerekse siyasal atmosfer ve savaş koşulları konunun önemini daha da ortaya çıkarmıştır. Bu minvalde birçok atılım yapılmış ve 1923 yılında cumhuriyet kurulurken 14 olan spor kulübü sayısı 1938 yılında 442'yi bulmuştur. Sporcu sayısında da benzer bir artışla 1923 yılında 827 olan rakam 1938 yılında 27.601'e kadar yükselmiştir²². Bu durum üzerinde sporun gerek parti-devlet bütünleşmesi gerekse sadece devletin sahiplenici uygulamalarının etkisi ile gelişme gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte parti örgütlerinin içinde bulunduğu koşulların devletin olanaklarından pekte bağımsız olamadığı bilinmekte ve bu süreçte konuyu ne kadar sahiplendikleri de tek partili dönemin bir gerçeği olarak ortada durmaktadır.

2. CHP Parti Örgütleri Gençlik ve Spor Çalışmaları

CHP örgütlerinin gençlik ve spor ile ilgili çalışmaları parti merkezinin gönderdiği tebligatlar doğrultusunda sürekli bir takip ve kontrol altında tutulmuştur. Bu çalışmalar ya parti merkezinin istediği çalışma raporları içinde belirtilmiş ya da IV. Büronun çalışma alanına dâhil edilen parti müfettişlerinin il örgütlerini teftişleri sonucunda hazırladıkları raporlar içinde ifade edilmiştir. Bu kapsamda parti merkezi örgütlerden ilk olarak gençlerin partiye üye olup olmadıklarını tespit eden sorular içeren raporları yanıtlamasını istemiştir. Genel Sekreterlik tarafından bütün il teşkilatlarına gönderilen bir tamime göre her il yönetim kurulu, her senenin Haziran ve Kasım aylarında çalışmalarını bir rapor halinde merkeze göndereceklerdir²³. Bunun için teşkilatlara sorularla

20 BCA, 490.1.0.0.1109-48-1, 1936, s. 5-6.

21 *C.H.P. Programı*, Zerbamat Basımevi, Ankara 1943, s. 9-10.

22 Kılıç, “*Tek Partili Dönemde Türkiye’de Modern Sporun Teşekkülü*”, s. 36-37.

23 *1939 CHP Nizamnamesi*, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s. 23.

hazırlanmış bir örnek rapor gönderilmiştir. Gönderilen bu raporlarda sorulara verilecek cevapların *evet* ve *hayır* şeklinde kısa cevaplar olmaması istenmiştir. Yanıtlanması istenen sorulardan biri de ilgili ilde spor ve gençlik teşkilatı olup olmadığı ve gençlerin bu teşkilatlara ve partiye ilgisinin nasıl olduğu sorusudur²⁴. Bu sorulara il yönetim kurulları tarafından verilen yanıtlar çoğunlukla parti merkezinin istediğinin aksine kısa ve net olarak evet ya da hayır cevabını içermekte ve detaylı ve gerekçeli bir yanıt verilmemektedir.

Parti-devlet bütünleşmesi kararının henüz verilmediği ancak gençlik ve spor üzerine partide bir duyarlılığın ortaya çıktığı 1931 yılında CHP merkezi bir yazı ile bazı illerdeki parti teşkilat birimlerinin spor kulüpleri için mahfel, idman meydanları, idman odaları, idman levazımı gibi konularda belediyelerden, il özel idarelerinden ve diğer mahalli kurumlardan destek sağlanması için çaba göstermelerini istenmiştir. İsmi belirtilen iller arasında İstanbul, Uşak, Trabzon, Samsun, Mersin, Kütahya, Konya, Kocaeli, İzmir, Giresun, Eskişehir, Edirne, Diyarbakır, Denizli, Bursa, Bilecik, Bandırma, Balıkesir, Antalya, Ankara, Amasya ev Adana gibi farklı bölgelerden farklı gelişme standardına sahip illerin bulunması dikkat çekicidir²⁵. Bir ay sonraki bir yazıda daha da detaylandırılmış isteklerde ise parti teşkilatlarını spora ve gençlere katkı sağlamaları şu şekilde istenmektedir:

“Yeni programımızın 5. Kısımının 7. Maddesi şudur: (Fırkamız Türk vatandaşlarının vücuda getirmiş oldukları ve getirecekleri bütün spor teşekküllerini milletin kuvvetli ve iradeli tutulması noktasında fevkalade mühim addeder. Bu teşekkülleri idare ve himaye eylemeyi vazife bilir) bu maddenin tatbikatında fırkamızın büyük idealleri ve arzuları vardır. Bunları tahakkuk ettirmek için tedricen vasıta ve imkânların müsaadesi nispetinde genişletilecek bir tatbikat yoluna girilmesi mukarrardır. Şimdilik bu sahada fırkamızın yapacağı hizmet ve alakayı Umumi İdare Heyetinde müzakere ettik verilen kararı arz ediyorum:

Bütün fırka teşkilatlarımızın bu esası daima göz önünde tutmasını ve sporcu teşekküllerle arkadaşlarımız hakkında daima nevazışı bir alaka beslemesini bunun her vesile ile tezahür ettirilmesini rica ederim. Bu suretle memleketin güzide genç unsurunu ihtiva eden sporcuların bizim için kıymetli ola muhabbet ve alakaları celp edilmiş ve intihap zamanlarında temiz ve samimi temayüllerinden de istifade edilmiş olur²⁶.”

24 BCA, 49.1.0.0.681-305-1, s. 129.

25 BCA, 49.1.0.0.2-6-23, 1931, s. 1-3.

26 BCA, 49.1.0.0.2-7-7, 1931, s. 8-10.

Yapılması gerekenlerin madde madde sıralandığı tebligatta özetle spor kulüplerine bina edilmesi, bütün spor kurumlarının mahalli bütçeleri ile desteklenmesi, büyük şehirlerde statlar yapılması, sporda başarı gösterenlerin ve Türkiye’de hakemlik görevini yapanlara uygun hediyeler verilmesi, parti idarecilerinin spor kulüpleri arasında ziyaretler ve müsabakalar düzenlenmesini sağlamaları, parti başkanlarının bu görevi istisnasız yapmaları istenmiştir²⁷. Tebligattan anlaşılacağı üzere henüz Türk Spor Kurumu parti bünyesine katılmadan ve parti ve devlet bütünleşmesi kararı alınmadan evvelde illerdeki parti örgütleri gençliği örgütlemek, spor faaliyetleri için çeşitli donanım ihtiyaçlarını sağlamak ve daha önemlisi yerel yönetimler ve valiliklerle iş birliği içinde gençliğin bütün spor ihtiyaçlarını karşılanmakla görevlendirilmiştir.

Parti-devlet bütünleşmesinin yaşandığı yıllarda ise teşkilatlarda spor ve gençlik konusunda da bir hassasiyetin daha da fazla ortaya çıktığı görülmektedir. Malatya İl kongresi raporunda yer alan aşağıdaki cümleler parti devlet bütünleşmesi sonrası sporun temel yönetim merkezi olan Türk Spor Kurumunun parti ile birleşmesinin temel gerekliliği ve önemini ortaya koyar niteliktedir:

“Siyasal bir parti için en büyük işlerden biri de genç elemanların partilerine olan bağlılıklarının kuvvetlendirilmesidir. Bu gaye de Türk Spor Kurumunun parti tüzüğünün 31. Maddesi ç fıkrası mucibince partiye bağlı hükmi bir şahsiyet olarak kabul edilmiş olması ile tahakkuk etmiştir. Türk sporcusu ve Türk gençliği için asılda mevcut bir bağlılığı hukuk bakımından da tamamlayan bu çok önemli kararın derin manasını tebarüz ettirecek surette bu seneki Cumhuriyet Bayramı yıldönümünde bir tören tertip edilmiştir. Gençliğin beden terbiyesine olan ihtiyaçlarını tatmin etmek ve onları daha şuurlu ve daha inzibatlı bir şekilde yetiştirmek imkânı da bu suretle elde edilmiştir²⁸.”

Türk Spor Kurumunun parti örgütüne bağlanması parti örgütlerine de hareket getirmiş ve kısa süre içinde örgütlerde de bağlılık beyanları ve çalışmaları ortaya çıkmıştır. 1936 yılı Ankara ili kongre zabıtlarında verilen bilgiye göre ismi Türk Spor Kurumu olarak değiştirilen ve hazırlanan tüzük ile parti ile ilişkili bir kurum haline getirilen Türk Spor Kurumuna bağlı olarak çalışan spor kulüplerinin de parti teşkilatları ile beraber çalıştıkları bilgisi verilmiş-

27 BCA, 49.1.0.0.2-7-7, 1931, s. 8-10.

28 CHP 1936 Yılı İl Kongreleri, TBMM Kütüphanesi, Ankara 1937, s. 304.

tir²⁹. Manisa'da da parti il raporunda ise partinin bu kararının önemi şöyle izah edilmektedir:

“Bilirsiniz ki partimizin hedefleri ve en ön safta gelen işleri arasında gençlik en önemli bir mevzudur. Yarın memleketin bütün mukadderatına hâkim olacak olan gençlerimizin bugünden ona göre yetiştirilmesi gerektir. Genç denilince şüphesiz ki akla ilk gelen spordur. Zaten her biri ayrı ayrı partimizin birer üyesi bulunan genç sporcularımızın büyük kongrelerinde verdikleri bir kararla Türk Spor Kurumunun doğrudan doğruya Cumhuriyet Halk Partisine bağlanmasını istemişler ve bunu kararlaştırmışlardır. Bu yıl yurdun her tarafında olduğu gibi genç sporcularımızı biz de partimize bağladık. Cumhuriyet Bayramı'nda toplu olarak hepsi partimize ve bugün ki Atatürk rejimine sadık kalacaklarını ve bu yolda çalışacaklarını tekrar ant içerek teyit ettiler³⁰.”

Antalya'da da aynı yıl Türk Spor Kurumu teşkilatlarının partiye bağlanması münasebetiyle Elmalı ilçesinde spora bir ilgi olduğu ve bu amaca yönelik olarak burada bir maç düzenlenmesinin halkın ilgisini çektiği ifade edilmiştir³¹. Aydın İl Kongresi raporunda da şehirdeki tüm spor ve gençlik teşekküllerinin parti teşkilatının himaye ve teşviki ile yine Aydın, Nazilli ve Söke spor salonlarının da parti desteğiyle belediye ve özel kurul bütçeleri ile partiden yapılan yardımlarla kurulduğu belirtilmiştir. Çeşitli spor organizasyonları ve maçların da parti himayesi ve desteği ile gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Halkevlerinin bulunmadığı ilçelerde ise halkevlerinin görev alanına giren işlerin spor kurumları tarafından halk terbiyesi görevini yönünde yerine getirildiği belirtilmiştir. Aydın ve Germencik avcılık kulüplerinin de atıcılık sporunun gelişimi konusunda etkili olduğu ifade edilmiştir³². Bursa'da da parti teşkilatının spor kurumları ile yakından iltisatını hatta spor üzerinde yönlendirici misyonunu gösteren çokça örneğe yer verilmiştir. Buna göre parti teşkilatının yardımıyla gençlik kurumlarına il ve ilçelerdeki teşekküllerin partiye bağlılıklarını duyurmak maksadıyla 1935 bütçesinden 1500 lira nakdi yardım yapıldığı, yine şehirde bir stadyum açılması için Anakara stadını yapan Uzman Viyetti Vyoli'nin şehre getirildiği, yapılan incelemeler sonunda hazırlanan rapor doğrultusunda iki tenis kortu, atış poligonu,

29 CHP 1936 Yılı İl Kongreleri, s. 24.

30 CHP 1936 Yılı İl Kongreleri, s. 308.

31 CHP 1936 Yılı İl Kongreleri, s. 46.

32 CHP 1936 Yılı İl Kongreleri, s. 58.

voleybol ve basketbol sahalarının yapılması için parti tarafından plan hazırlatıldığı ifade edilmiştir³³. Manisa'da kurulmuş olan Spor Teşkilatı ile iş birliği sağlanarak, gençler için bir stadyum yapılmasına karar verilmiştir. Viyetti Viyoli'nin temasları sonunda bir proje hazırlanması istenmiştir³⁴. Daha önce de Almanya'dan Uzman Karl Diem spor teşkilatlarını ve kurumlarını tetkik etmek üzere ülkeye davet edilmiş ve İzmir, İstanbul, Samsun, Amasya, Kayseri, Ankara, Sivas, Adana, Mersin, Akşehir ve Afyon'da incelemelerde bulunmuştu³⁵.

CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya tarafından halkevi başkanlıklarına Türk Spor Kurumu tarafından hazırlanan Türk spor tarihini yazmak ve milli spor müzesi kurmak amacını güden bir genelge gönderilmiştir. Bu genelge içindeki ibareler yeni ulus devletinin esas hedefini ortaya koymaktadır. Genelgede halkevlerinin de yardımıyla başta okçuluk, cirit, güreş, tomak, kılıç, kalkan, binicilik, güreş, topuz, yüzücülük ve avcılık gibi milli sporlar olmak üzere iklime ve coğrafyaya göre değişen ve zamanla unutilan ya da durgunlaşan diğer milli sporların da neden unutulduğunun araştırılması istenmiştir. Bu sorulara yanıt aramak için özellikle köyler, kasabalar hatta buralarda yaşayan köklü aşiretlerin de bilgisine başvurulması ve detaylı şekilde araştırılması, ayrıca varsa Türkçe, Arapça, Farsça olarak yazılmış el yazması veya taş basması eserlerin de künyesinin çıkarılarak kaydedilmesi istenmiştir³⁶. Halkevlerine spor konulu kitaplar gönderildiği de anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları *Halkevlerine Kürekçiliğin Talim ve Terbiyesine Mathal, Atletizm* kitaplarıdır³⁷. Halkevleri özelinde ortaya çıkan bu spor tarihi araştırması isteğini yeni devletin ortak tarih, kültür mirasına yaptığı sahiplenmeyi ve gençliği yönlendirecek bir alan ortaya çıkarma isteği ile ilişkilidir. Denizli Halkevi, Spor Kolu faaliyetleri çerçevesinde özellikle ata sporu olan cirite önem vermiş, pek çok köy takımları bir araya getirilerek cirit oynatılmış, atlı spor gezileri düzenlenmiş, bisiklet yarışları tertip ettirilmiştir³⁸. Partinin İstanbul'daki spor ve gençlik faaliyetlerinde de özel destekler sunduğu görülmektedir. Atletizm, güreş ve denizcilik kulüplerine parti tarafından nakdi yardım yapılmış, milli

33 *CHP 1936 Yılı İl Kongreleri*, s. 98.

34 BCA, 490.1.00.684.317.1, 1937, s. 3.

35 BCA, 49.1.0.0.3-11-1, 1933, s. 1.

36 *CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi İkinci kanun 1938'den 30 Haziran 1938'e kadar*, s. 167-170.

37 BCA, 49.1.0.0.14-74-1, 1934, s. 1-7.

38 *CHP 1936 Yılı İl Kongreleri*, s. 142-143.

takım güreşçilerine birer takım elbise yaptırılmıştır³⁹.

Halkevlerinin spor konusunda üstlendiği misyonlardan biri de beden terbiyesi ve sporun yurt genelinde yayılmasını sağlamaktır. Beden Terbiyesi Kanunun 14. maddesi halkevleri spor şubelerinin jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş, salon oyunları ve milli rakslar gibi oyunlarla meşgul olmasını istemiştir. Ancak halkevlerinin bu konudaki genel ihtiyaçları da dikkate değer olmuştur. Halkevlerinin alet, teçhizat konularındaki eksikliklerinin parti merkezine bildirilmesi istenmiştir. Partinin ana unsurlarından biri olarak halkevlerinden gençlik ve spor ile ilgili şu soruların yanıtlanması istenmiştir:

“Halkevinizde jimnastik, eskrim, güreş yaptırılmaya uygun kapalı spor salonu varmıdır?varsa ebadı nedir? İçinde jimnastik aletleri ve vasıtaları var mıdır? Varsa nelerden ibarettir? Güreş minderi var mıdır? Eskrim mmalzemmesi var mıdır? Halkevinizin bir avlusu var mıdır? Varsa burada açık jimnastik yeri var mıdır? Ne gibi jimnastik tesisleri ve aletlerş mevcuttur? Salon oyunu (masa tenisi, bilardo, satranç, voleybol, basketbol vs) tesisler ve aletler var mıdır? Hâlihazırda halkeviniz keendi üyelerine ve arzu edenlere jimnastik vee diğer bedeb terbiyesi hareketleri yaptırıyor mu? Yaptırıyorsa bunu bir çalışma programınıza bağlayınız.Bu faaliyetiniz müsmir midir? Halkı kolayca toplayabiliyor musunuz? Ne gibi güçlükleri vardır?..⁴⁰”

Partinin en önemli kültür işleri birimi olan Halkevleri ve halk odaları spor ve gençlik konusunda önemli çalışmalar yürütmüştür. Bilhassa parti ve devlet birliğinin sağlandığı 1936 süreci sonrasında bu çalışmalar daha örgütlü ve amaçlı bir hale getirilmiştir. CHP merkezi tarafından hazırlanan halkevleri ve halk odaları raporunda da spor ve gençlik işleri ile ilgili şu amaçlara yer verilmiştir:

“Bu memlekette okumuşlar daha çok okuyarak ve okutarak, Millî hayatın her iş ve meslek bölümünde halkı yetiştirip uyanık tutarak bu milletin fikir kudretini genişliğine ve derinliğine inkişaf ettirmek mecburiyetinde oldukları kadar, Spor ve Beden Terbiyesini de aynı değerde tutmak zorundadırlar. İşte Halkevleri ve Halkodalarında kütüphaneler, kitaplar ve yayınlar ile dımağların çalışmaları, fikirlerin olgunlaşmaları dâvası güdülürken bunun yanı başında Beden Terbiyesi ve Spor, dâvasına da aynı gözle bakılmaktadır⁴¹.”

39 CHP 1936 Yılı İl Kongreleri, s. 209-210.

40 BCA, 490.1.0.0.4-8-10, 1938, s. 1-2.

41 CHP Halkevleri Halkodaları 1932-1942, Alaeddin Kırıl Basımevi, İstanbul-Ankara s. 8-9.

Hazırlanan Beden Terbiyesi Kanunu ile beden terbiyesi işinin devletleştirildiği belirtilmiş ve halkı sporun şuurlu disiplinine alıştırmak, sporu halka yaymak, öğretmek, milli sporları raksları diri tutmak unutulmuş olanları diriltmek ve millileştirmek, spor ve beden terbiyesi hareketlerinin vücudun güzelleşmesi, bünyenin sağlamlaşması, ahlak ve karakter oluşumu, vatan ve millet duygularının geliştirilmesi, beslenmesi, fedakârlık ve kahramanlık hislerinin yaratılması, insancıl düşüncelerin uyandırılmasında sporun yaratıcı bir araç olarak kullanılmasının amaçlandığı belirtilmiştir⁴². Ancak kanun mucibince çalışmaların yapıldığı bazı illerde örneğin Antalya'da halkevi spor çalışmalarından yeterli randıman alınamadığı daha fazla çalışma yapılması gerektiği belirtilmiştir⁴³. Halkevlerinin çalışmalarının olanaksızlıklar nedeniyle vasat kaldığı yerlerden biri de Kırklareli'dir. Burada halkevinin boşluğunu belediye tamamlamış ve belediye bir spor sahası hazırlamış ve gençlere 150 liralık yardım yapmıştır⁴⁴.

Beden Terbiyesi Kanunu çıkarıldıktan sonra spor ve gençlik işleri daha güdümlü şekilde devlet eline geçtikten sonra da parti örgütlerinin bu kanunun gereğinin uygulanması konusunda aktif olmaları istenmiştir. Teftiş raporlarında kanuna uygun olarak gençlerin beden terbiyesi için aktif hale getirilmesi konusundaki temel aksaklıklar da parti müfettişleri tarafından tespit edilmiştir. Buna göre teşkilatlar içinde Beden Terbiyesi Kanunu mükellefiyetinin farklı anlaşıldığı ve bu yüzden amacına ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Aydın Mebusu ve Niğde Bölgesi Parti Müfettişi Ağâh Sırrı Levent'in Kayseri bölgesi teftiş raporunda gençlik ve parti ile ilişkileri konusundaki değerlendirmeleri de oldukça ilginç görünmektedir. Hem eski bir sporcu hem de bir eğitimci olmasını da gerekçe göstererek gençlik ve spor konusundaki eksiklikler konusunda önemli tespitler yapmış ve önerilerini dile getirmiştir. Ona göre gençliği spor için toplamak, "düzenli olarak toplanma ritüeli sağlamak bunu gençlerde bir itiyat haline getirmek, böylece ülke müdafaasına madden ve manen hazır hale getirmek, kafa ve vücutlarını sürekli işletmek yoluyla milli davaya ilgili bir gençlik oluşturmak, işe mahalleden başlayarak çocuğu doğduğu andan itibaren gençlik hareketin içinde yetiştirmek" demektir⁴⁵. Ağâh Sırrı Levent tespitlerini şu şekilde parti

42 *CHP Halkevleri Halkodaları 1932-1942*, Alaeddin Kırıl Basımevi, İstanbul-Ankara s. 8-9.

43 BCA, 49.1.0.0.619-30-1-6, 1940, s. 25.

44 BCA, 490.1.00.672.266.1, 1939, s. 37.

45 BCA, 490.1.0.0.670.258.1, 1941, s. 83-84.

merkezine aktarmaktadır:

“Beden Terbiyesi Kanununun istihdaf ettiği gaye her yerde ve herkes tarafında aynı sarahatle anlaşılmış değildir. Bu işi:

- a). Askeri sınıflar sırf askeri hazırlık bakımından mütalaa etmekte,
- b). Hükümet amir ve memurları kendilerine tahmil edilen tatbiki güç munzam bir vazife olarak telakki etmekte,
- c) Kanunun kendilerine tatbik edildiği mükellefler ise maalesef angarya saymaktadırlar. Bu hale göre Beden Terbiyesi mükellefiyeti işinde aşağı yukarı her yerde görülen manzara şudur: a) Hükümet amirleri müeyyide olmadıkları için kanunu tatbik edemediklerini söylemekte ve gitgide bu işi kendi haline bırakmaktadırlar. Vilayetlerde bir dereceye kadar valilerin nüfuzu ile mükellefler polis marifetiyle toplatılmaktadırlar. Hâlbuki kazalarda bu iş tamamen mühmel bir haldedir. Bazı yerlerde devam etmeyen mükellefleri (hükümet evamirine ademi itaat) suçundan mesul etmektedirler. Buna mukabil bazı yerlerde Beden terbiyesi Nizamnamesinde ihtar, tevbih vs. gibi cezalar bulunduğu için bu cezaları bir sarahat saymakta ve bunun haricinde mükelleflerin suçundan dolayı mesul edilmeyeceği iddiasındadırlar. Netice şu oluyor ki kanunun tatbik edilememesi yüzünden mükellefler kanuna karşı henüz bu yaşta itaatsizliğe alışıyorlar. Ve bu yüzden kanunun ve bunu takip edenlerin otoritesi zaafa uğramış oluyor.
- b) Her toplantıda mükelleflerin şahısları ve miktarları değişmekte ve talim ile meşgul olanları talim ve terbiye hususunu muntazaman takip ve tatbik etmekten alıkoymaktadır.
- c) Talim ve terbiye ile mükellef olanların bu işi maalesef aynı ciddiyetle telakki etmediklerini gördüm. Mükelleflerin tayin edilen saatte toplanmadıklarını gören muallimlerin kızarak çıkıp gittikleri de vakidir. Hatta bazen aksine olarak mükellefler toplandığı halde muallim gelmemekte beyhude geldiklerini gören mükelleflerde inkisarla dağılmaktadır.
- ç) Talim ve terbiye çok kere basit ve yeknesak (terbiyei münferide) hareketlerinden ibaret bulunuyor. Bu mükellefi sıkırmakta ve cazibeyi yok etmektedir.
- d) Bazı vilayetlerde mükellefe kısmen elbise temin edilmiştir. Fakat henüz temin edilemediği için toplantı halinde mükellefler karmakarışık bir manzara arz etmektedirler. Artık hiç elbise temin edemeyen kazaların durumu kolayca anlaşılabilir.

e) mükellefler tahsil dışında kalan vatandaşlardan ibaret olduğundan bunlar ya işçiler ya da iş sahibi olmayıp boşta gezenlerdir. Boşta gezenlerin tembellikten başka bir mazeretleri olamaz. Hâlbuki işçi ve çırak olanlar patronları tarafından müşkülata uğratılmaktadırlar. Vakıa patron kanunen muayyen saatte çırağına izin vermeye mecburdur. Ancak kanunun ehemmiyet ve kutsiyetini aciz bulunduklarından sırf kendi işlerini düşünmekte ve işçisini bırakmamaktadır. Zora geldiği zaman ise başka bir bahane bularak çırağını işten çıkarmaktadır.

f) Mükelleflerin içinde orta veya lise tahsilini bitirdikten sonra tahsile devam etmeyen gençler de vardır. Tabi bunlar da vazifeye davet edilmektedir. Hâlbuki bunlar tahsil esnasında askerlik dersini ve askeri kampın muhtelif safhalarını geçirmiş olduğundan bu hazırlığı hiç yapmayan acemilerle birlikte aynı basit hareketi tekrar etmek kendilerine güç gelmektedir⁴⁶.”

Saptamalarını “mükellefleri talim ve terbiye etmek işini daha geniş çapta düşünmek ve mükelleflere sadece zabıt değil aynı zamanda müşfik ve muktedir bir mürebbi vaziyetinde bulunmak mükelleflerin faaliyetlerini ve çalışma şartlarını cazip bir hale koymak mükelleflerin muntazam toplanmalarını temin edici müeyyideler koymak lazımdır⁴⁷” önerileri ile sonlandırmıştır. Son cümle olarak ta parti müfettişi beden terbiyesi ve spor hakkındaki bu mütalaalarının yalnız Kayseri iline ait olmayıp, genel tespitler olduğunu ifade etmektedir⁴⁸. Bu müfettişin öznel ancak son derece detaylı ve düşünülmüş olduğu görülen bu tespitleri hem toplumda hem parti örgütlerinde beden terbiyesi konusuna olan yaklaşımın ne kadar umursamaz olduğunu göstermektedir. Ağâh Sırrı Levent’in belirttiği üzere Beden Terbiyesi Kanununa uygun olarak işçilerden faydalanıldığı ve işçilerin beden terbiyesine önem verildiği bir örnekte Uşak’ta görülmektedir. Uşak’ta yer alan birçok fabrika işçisinin parti üyesi ve aynı zamanda gençlik ve spor kulüplerine üye olması dikkat çekicidir. Örneğin Uşak merkezdeki şeker, kumaş, iplik fabrikalarında çalışan 200 daimî işçi, spor teşekkülleri ve kulüplerde faaliyet göstermekteydi⁴⁹.

46 BCA, 49.1.0.0.670-257-1, 1941, s. 56-61. Belgenin 59 ve 60. sayfaları bu belgede bulunamamış ancak başka bir evrakta bulunmuştur. Bk., BCA, 49.1.0.0.670-258-1, 1941, s. 83.

47 BCA, 49.1.0.0.680.303.1, 1941, s. 31.

48 BCA, 49.1.0.0.670-257-1, 1941, s. 56-61. Belgenin 59 ve 60. sayfaları bu belgede bulunamamış ancak başka bir evrakta bulunmuştur. Bk., BCA, 49.1.0.0.670-258-1, 1941, s. 83.

49 BCA, 49.1.0.0.680.303.1, 1941, s. 31.

Savaş öncesi dönemde Almanya'da yükselişe geçen Nazizim'in bazı öncü modelleri Türkiye'de de uygulamaya konulmuş ve Almanya'dan getirilen bazı hocaların beden terbiyesi konusunda Gazi Terbiye Enstitüsü bünyesinde çalışmak üzere ülkeye getirildikleri görülmektedir⁵⁰. Parti örgütlerinin gençlik ve spor çalışmalarının bir ayağını da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarının militer nitelikli çalışmaları oluşturmaktaydı. Tek parti döneminde kutlanan 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı etkinlikleri de çoğu zaman ulus devletin bir gövde gösterisine dönen aynı zamanda askeri geçişlerle toplumun ruh halinin yüceltildiği bir atmosfere ortam hazırlamaktaydı. Parti ve valiliğin organize çalışmalarında parti merkezi tarafından bu kutlamalar sırasında taklarda ve çeşitli yerlerde asılmak üzere kullanılacak bazı yazılarda gönderilmiştir. Bu yazılardan bazıları dönemin siyasi koşullarını da ortaya koymaktadır. Bu yazılardan bazıları şöyledir: “Vücudunu ve kafanı işlet Sporcun çirkinin, kötünün ve kirlinin düşmanıdır! Sıhhatini seveceksin, vatanını seveceksin işini seveceksin tabiatı seveceksin! Kendini koruyan neslini korur! Temiz yürek, doğru söz, güzel vücut!”⁵¹. 50 il valiliğine ve il teşkilatına gönderilen başka bir tebligatta 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı etkinlikleri çerçevesinde neler yapılacağı detaylı bir plan ile hazırlanmış ve bu planın itina ile uygulanması istenmiştir. Bunlar içinde bilhassa sporcu geçişlerine detayla yer verilmiştir. Jimnastik gösterileri, sporcu geçişleri, Türk Spor Kurumunun hazırladığı plan ve program dâhilinde yapılan organizasyonlarda yine kulüp geçişleri ve sporcuların beraber yürümeleri gibi detaylar belirlenmiştir⁵². Valilerin de illerdeki spor işlerinde başlıca yardımcı ve destekleyici olmaları bir yazı ile istenmiştir⁵³. Öte yandan askeri tonu dikkat çeken gençlik ve spor çalışmalarının Batılı basınının da dikkatini çektiği görülmektedir. Askeri amaçlı olarak sporun merkeze alınması konusunda haberler yapılmıştır. Great Britain and the East'e çıkan *Türkiye'de Bedeni Yararlılık* başlıklı yazıda 16-21 yaş arasındaki genç kızların ve genç erkeklerin askeri idman dersleri alacakları bir kulübe kaydedilmesi kararına yer verilmiştir. Yazıda Türklerin askerliğin yüksek

50 Funda Şenol Cantek-Betül Yazar, “Erken Cumhuriyet Dönemi Dergi ve Gazetelerinde Spor ve Kadın (1928-1960)”, *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 29, 2009, s. 206.

51 *CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi İkinci kanun 1938'den 30 Haziran 1938'e kadar*, s. 164-165.

52 *CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi İkinci kanun 1938'den 30 Haziran 1938'e kadar*, s. 157-160.

53 BCA, 49.1.0.0.5-22-2, 1940, s. 1.

niteliklerine zaten sahip olduğu ancak bu kulüpler vesilesiyle de yurttaşlarına beden ve zihin çabukluğu sağlanmak istendiği belirtilmiştir⁵⁴.

Parti örgütlerinin parti merkezinin yoğun istek ve arzularına karşın gençlik ve spor konusunda beklenen verimi sağlayamadığı görülmektedir. Hem parti örgütlerinin özensizliği hem toplumun ilgisizliği ama en çok da olanakların kısıtlılığı gençlik ve spor çalışmalarının kâğıt üzerinde kaldığı bir tablo ortaya koymuştur. Spor ve gençlik konusundaki en önemli sıkıntı ise bütçe konusunda yaşanan sorunlardır. Devletin belirli ölçülerde ayırdığı ödeneğin yetersizliği karşısında CHP yönetimi tebligatlarla az çok sağlanan bu devlet yardımının yanında parti teşkilatlarının ve mahalli örgütlerin de spora maddi yardım yapmalarını istemiştir. Bunun yanında özellikle 1933 yılı bütçesi dâhilinde Edirne, Antalya, İzmir, Çanakkale, Çukurova gibi coğrafi ve askeri vaziyetleri önem teşkil eden bölgelerde spor faaliyetlerinin yoğunlaştırılarak birinci seviyeye çıkarılması ve halka yayılmasının memleket savunması açısından hayati bir görev olduğu belirtilmiştir⁵⁵. Ancak bütçe konusundaki bu talimat ve tebligatların işe yaramadığı ve istenen düzeye getirilemediği CHP Genel Sekreterliği tarafından teşkilatlara gönderilen başka bir yazıda örnekleri ile anlatılmıştır. Yazıda spor konusunun öneminin teşkilatlarca yeterince anlaşılmadığı 1934 yılı il özel idare ve belediyelerin göndermiş olduğu cetvellere dayanılarak şu şekilde ifade edilmektedir: “Bu cetveldен anlaşılıyor ki bazı vilayetler gençliğin ve ırkın ıslahı ve yurt müdafaası ve genel sağlık demek olan sporu hiç anlamamışlardır. Mesela Zonguldak ve Tokat vilayetleri 1934’te spor için 10 para bile ayırmamış, Çankırı ise ancak 150 lira ayırabilmiş, buna karşın Yozgat gibi daha verimsiz bir vilayet 1000 lira ayırmıştır” devamında fırkanın yurttaki sporu canlandırmak yaşatmak ve yüceltmek gibi esaslı bir görevi olduğu ifade edilmiştir⁵⁶. Kocaeli teftiş raporunda spor ve gençlik teşekküllerinin partiden maddi yardım aldığını ancak partiden uzak bir şekilde disiplinsiz bir faaliyet içinde oldukları belirtilmiştir. Buna göre bu teşekküller acilen denetim ve idare altına alınarak bölgeye ve ülkeye faydalı hale getirilmeli önerisi yapılmıştır⁵⁷. Malatya’da ise parti ve gençlik kulüplerinin temasının bu kulüplerin toplantılarının parti binasında ve parti yöneticilerinin de katılımlarıyla yapılması ile görülebilir. Her ne

54 BCA, 49.1.0.0.1104-34-1, 1937, s. 4-5.

55 BCA, 49.1.0.0.2-8-9, 1931, s. 1-3.

56 BCA, 49.1.0.0.3-10-2, 1935, s. 1.

57 BCA, 49.1.0.0.675.282.1, 1940, s. 100.

kadar parti devlet birlikteliği sona ermiş olsa da ve spor kurumları bağımsız yapılar olsa da parti ile birliktelikleri devam etmektedir. Ancak hemen her yerde olduğu gibi burada da halkın ve gençliğin sporla teması sadece futbol ile sınırlı kalmıştır⁵⁸. Manisa da durum farklı değildir. *Spor işleri cansız ve te-sanütüzdür*⁵⁹. Konya'da spor konusunda en büyük eksiğin para olduğu ancak burada da il ve ilçe yönetim kurullarında spordan anlayan ya da spora ilgi duyan kimsenin olmamasının ise asıl sorun olduğu bu sebeple de partinin spor ve gençlik konusunda kayıtsız bir tutum içinde olduğu belirtilmiştir⁶⁰.

Partinin önemli bir sorunu da gençlik ve parti örgütü arasındaki uyumsuzluk ve kayıtsızlık olmuştur. Balıkesir Gemlik'te parti müfettişinin belirttiğine göre parti ve gençlik arasında karşılıklı bir memnuniyetsizlik söz konusudur. Parti yönetimi gençliğin çalışmadığını gençlik ise parti desteğini alamadıklarından yakınmaktadır. Parti müfettişine göre ise parti idaresinin gençlerle birlikte olması ve onlara yol gösterici olması gerekmektedir⁶¹. İzmit'te parti başkanı mevcut durumu şu cümlelerle izah etmektedir: "Spor için gençleri çalıştıramıyoruz. Bilmem ki gençlerin sayısı da azdır. Bunlar hep rençber çocuklarıdır. Yorgundur. Parayı babalarından alıyorlar. Sanatları yok ki gündeliklerinden ayırsınlar. Parti de yardım edemiyor. Onlar esasen sporlarını yapıyorlar. Her gün bağ bahçede çalışıyorlar⁶²." Benzer şekilde Erzurum halkevi raporunda spor kolu şubesinin bir spor muallimi olmasına rağmen spora dair hiçbir iş yapılmadığı bir kuruma dönüştüğü belirtilmiştir⁶³. Erzurum'un ilçelerinde de spor ve gençlik teşkilatlarının zayıf olduğu, bir kısmında hiç olmadığı, var olan bir kısmında ise yeterli donanım olmadığı ve faaliyet gösteremediği sadece Oltu'da gençlerin partiye ilgilerinin iyi olduğu ve burada spor teşkilatının yeni kurulduğu belirtilmiştir⁶⁴. Kastamonu'da ise partinin şehirdeki spor teşekkülleri ile ilişkisinin bir bu kurumlar tarafından partinin spor işlerine müdahalesi şeklinde anlaşıldığı ve bu durumun spora olan ilgiyi azalttığı ifade edilmiştir. Buna karşın parti müfettişi tarafından parti programındaki esaslara uygun olarak ilişkilerin sıklaştırılması istenmiş

58 BCA, 490.1.0.0.682.310.1, 1940, s. s. 18.

59 BCA, 490.1.0.0.684.314.1, 1936, s. 18.

60 BCA, 490.1.0.0.1116-73-1, 1936, s. 15.

61 BCA, 490.1.0.0.1116-73-1, 1936, s. 29.

62 BCA, 490.1.0.0.1116-73-1, 1936, s. 32.

63 BCA, 490.1.0.0.271-1081-1, s. 65.

64 BCA, 490.1.0.0.271-1081-1, s. 93.

ancak gerekli olanakların şehirde mevcut olmadığı belirtilmiştir. Buna göre şehirde bir spor sahası yapılmaya başlanmış, tribün, atış poligonu, pistler ve atlama yerleri henüz inşa edilememiş ve diğer ilçelerde de herhangi bir spor teşekkülü olmadığı için spora olan ilginin memurlar ve yazın memleketine geri dönen gençler ile sınırlı olduğu ifade edilmiştir. Sadece İnegöl'de halkevi üyesi gençleri tarafından kurulan bir yapının iyi çalıştığı hatta burada kendi emekleri ile bir spor sahası kurdukları ifade edilmiştir⁶⁵. Antalya'da da durum çok farklı değildir. Antalya'nın birçok ilçesinde gençler için hâlihazırda bir spor sahası olmadığı, spor sahası olarak adlandırılan yerlerin *küçük bir düzlükten* ibaret olduğu veya 'gelişigüzel bir düzlükte' sporlarını yaptıkları, "her ilçede bir iki gencin birtakım oyunlar oynadığı ama ne kendilerinin ne de izleyenlerin ne oynadıklarını bilmediği" bir durumun varlığı gözlemlenmiştir⁶⁶. Kırklareli'nde de durum farklı değildir⁶⁷. Kayseri teftiş raporunda parti müfettişinin şu ifadeleri gençlik konusundaki temel sorunun ne olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Diğer tüm parti teşkilatlarında görülen kayıtsızlığı da ifade eden cümleler şöyledir: "Spor ve gençlik işi vilayetlerimizde en fazla ihmale uğramış bir meseledir. Bu ihmal asla kasti değildir. Belki işin iyi organize edilememesi ve umumi çerçeveden görülememesi yüzündendir. Bir defa vilayet ve kazalarda parti idare heyetlerimizin bu işle alakası çok zayıftır. Çünkü nasıl alakalanacaklarını ve bu alakanın kendilerine ne gibi bir vazife tahmil ettiğini bilmemektedirler. Lazım gelir ki, bu alakanın hudut ve şümulü çizilerek kendilerine gösterilmiş olsun⁶⁸." Kütahya'da müfettişin gençlik ve spor durumu ile ilgili tespiti de ilginçtir: "Gençliğin neşeli, sıhhatli nefse ve millete inanlı yurdu, inkılabı, istiklali müdafaaya hazırlıklı bir zihniyetle yetiştirilmesi hususunda ciddi bir şekilde çalışıldığına delil göstermek müşküldür⁶⁹." Parti müfettişi spor sahası adıyla su basma ihtimali yüksek olan bir düzlüğün kullanıldığını da belirtmektedir⁷⁰. Parti müfettişleri parti teşkilatlarının gençleri kötü ve zararlı alışkanlıklardan korumak misyonu olduğunu belirtmiş ve özellikle köydeki gençlerin şehre geldikleri zaman alkol ve içkili mekânlar ve kahvehanelerde vakit geçirmelerine engel olmak için öncelikle halk odaları kurulması ve

65 BCA, 49.1.0.0.668-245-1, 1939, s. 5-6.

66 BCA, 49.1.0.0.619-30-1-6, 1940, s. 25.

67 BCA, 49.1.0.0.672-266-1, 1940, s. 101.

68 BCA, 49.1.0.0.670.257.1, 1941, s. 55.

69 BCA, 49.1.0.0.680.303.1, 1941, s. 31.

70 BCA, 49.1.0.0.680.303.1, 1941, s. 31.

gençlerin bu odalar vesilesiyle spora alıştırılması tavsiye edilmiştir⁷¹.

Sonuç

Tek parti döneminde CHP tarafından başlatılan toplumsal kalkınma ve dönüşüm programı ulusal dayanışma odaklı-milliyetçilik eksenli sistemli bir değişim öngörmekteydi. Bu plan içine dâhil edilen gruplardan biri de imparatorluk yapısından farklı olarak gençler ve kadınlar olmuştur. İmparatorluktan asıl farkı bu iki grubun merkeze alındığı bir ulus toplum ve ulus devlet inşa etme çabasıydı. Tek partili yılların son dönemine tekabül etse de etkisi ve gelişim boyutu oldukça gerilere giden ikinci dünya savaşı koşullarının da geri tedarik birlikleri olarak zinde ve hazır bir genç ekip arzusu bu yıllarda daha da önem kazanmıştır. Bilhassa Alman ve İtalyan örneklerinden de etkilendiği görülen ancak bu yönetimler kadar militer ve disipliner olmadığı gözlenen gençlik çalışmalarının temelinde beden terbiyesi ve spor aracılığıyla savaşa hazır bedenler tasavvuru olmuştur.

Parti örgütlerinin bu yıllarda halka ulaşan hemen hemen tek kanal olması bu örgütleri devletin ve dolayısıyla partinin sözcüsü ve örnek teşkilatları haline getirdiği aşikârdır. Hem halkın devlete ulaşma kanalı hem devletin halka ulaşma kanalı olarak politik ve ideolojik anlamlar oluşturulmasına bir araç olan parti örgütlerinin gençlik ve spor çalışmalarında da hayati bir rol alması beklenmiştir. Ulus devletin toplumsal dönüşümü başlatmak üzere hedef kitle olarak gördüğü genç kesim devlet eliyle dinamik ve ulusun zinde yüzü haline getirilmek istenmiştir. IV. Büro aracılığıyla parti merkezi tarafından sürekli kontrol ve denetim içinde bulundurulanan örgütlerin merkeze yaptığı dönütlerden ve parti müfettişlerinin örgütleri teftişleri sonucunda merkeze ulaştırdıkları raporlar gençlik ve spor konusundaki genel durumu gözler önüne sermektedir. Buna göre kâğıt üzerinde kaldığı görülen istek ve beklentiler amacına ulaşamamıştır. Hem spor konusunda örgütler bünyesinde kalifiye bir kadro bulunamaması dolayısıyla spordan anlayan bir ekip eksikliği hem alt yapı ve teçhizat konusunda yaşanan büyük yoksunluk hem de halkta spor konusunda yeterli bir bilincin oluşmaması parti örgütlerinin çalışmalarını sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Ulus devletin gençlik ve spor konusundaki bu istekleri bilhassa sporun devlet güdümüne aktarıldığı süreçte daha başanlı sonuçlar vermiş, parti örgütleri bu konuda atıl kalmışlardır.

71 BCA, 49.1.0.0.668-245-1, 1939, s. 9.

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 49.1.0.0.2-6-23, 1931

BCA, 49.1.0.0.2-7-7, 1931

BCA, 49.1.0.0.2-8-9, 1931

BCA, 49.1.0.0.3-11-1, 1933

BCA, 49.1.0.0.14-74-1, 1934

BCA, 49.1.0.0.3-10-2, 1935

BCA, 490.1.00.684.314.1, 1936

BCA, 490.1.0.0.1116-73-1, 1936

BCA, 490.1.0.0.1109-48-1, 1936

BCA, 49.1.0.0.1104-34-1, 1937

BCA, 490.1.0.0.4-8-10, 1938

BCA, 49.1.0.0.668-245-1, 1939

BCA, 49.1.0.0.619-30-1-6, 1940

BCA, 490.1.00.675.282.1, 1940

BCA, 490.1.00.682.310.1, 1940

BCA, 49.1.0.0.5-22-2, 1940

BCA, 490.1.0.0.271-1081-1, 1941

BCA, 490.1.00.670.257.1, 1941

BCA, 49.1.0.0.670-258-1, 1941

BCA, 490.1.00.680.303.1, 1941

BCA, 490.1.0.0.681-305-1

BCA, 490.1.00.675.282.1

BCA, 490.1.00.684.317.1

BCA, 490.1.00.672.266.1

Resmi Yayınlar

CHF Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara 1931.

C.H.P. Programı, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

C.H.P. Programı, Zerbamat Basımevi, Ankara 1943.

CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi İkinci kanun 1938'den 30 Haziran 1938'e kadar, Ulus Basımevi, Ankara 1938.

CHP 1936 Yılı İl Kongreleri, TBMM Kütüphanesi, Ankara 1937.

CHP Halkevleri Halkodaları 1932-1942, Alaeddin Kıral Basımevi, İstanbul-Ankara.

1939 CHF Nizamnamesi, Ulus Basımevi, Ankara 1939.

Araştırma-İnceleme Eserler

Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C 15, 1923, Kaynak yayınları, Ankara 2005.

Cantek, Funda Şenol-Yarar, Betül, "Erken Cumhuriyet Dönemi Dergi ve Gazetelerinde Spor ve Kadın (1928-1960)", *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 29, 2009, s. 201-218.

İmamoğlu, A. Faik, "Türkiye'de Sporun Yönetsel Yapısı İçinde Spor Federasyonları", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, C XVI/S. 2, 2011, s. 3-10.

Katoğlu, Murat, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür ve Sanat", *Türkiye tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, Ankara 1989.

Kılıç, Metin, "Tek Partili Dönemde Türkiye'de Modern Sporun Teşekkülü", *Tarih Okulu*, S. XIV, 2013, s. 27-53.

Sarıgül, Nedim, "Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/beden-terbiyesi-genel-mudurlugu/> Erişim Tarihi: 24.02.2024.

Sümer, Rıza, *Sporda Demokrasi: Türkiye'de Spor Federasyonlarının Tarihsel Gelişimi*, Şafak Matbaacılık, Ankara 1990.

Tokatlıoğlu, Ali Emrah, “Türkiye Sporunda Erken Devletçilik ve Carl Diem”, *14. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 2016.

Tokatlıoğlu, Ali Emrah, “Cumhuriyet Modernleşmesinde Devletin Spor zerinden Bedene Bakışı ve Spor Politikaları”, *JATSS*, C 3/S. 2, 2021.

Yarar, Betül, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Modern Sporun Kuruluşu”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2014, s. 301-317.

Zelyurt, Mert Kerem, “Türk Modernleşmesinde Spor: Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet’e”, *Turkish Studies*, C 8/ S. 12, 2013, s. 1461-1478.